

КОМП'ЮТЕРНИЙ АУДИТ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Анотація. Досліджено теоретичні та практичні аспекти методики комп'ютерного аудиту дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці. Розкрито роль та значення комп'ютерного аудиту, його сутність, мету та завдання. Наведено нові підходи та обґрунтування практичного застосування методу тестування даних в аудиторських процедурах.

Ключові слова: комп'ютерний аудит, програмне забезпечення, дебіторська заборгованість, аудиторські процедури, програма аудиту.

Annotation. Investigational theoretical and practical aspects of method of computer audit of account receivable in domestic and foreign practice of audit. A role and value of computer audit, his essence, is exposed, purpose and task. New approaches and grounds of practical zastosuvannya method are resulted testing given in public accountant procedures.

Key words: computer audit, software, account receivable, public accountant procedures, program of audit.

Вступ. Інтенсивний розвиток комп'ютерної техніки дав відповідний поштовх започаткуванню, а відтак і удосконаленню методів аудиту в комп'ютерному середовищі. Значний вплив на аудит у розвинутих країнах світу мають електронно-обчислювальна техніка і технології, елементами яких є комп'ютери.

Початком застосування сучасних технологій вважають 50-ті роки ХХ ст., коли в США були створені перші моделі електронної машини для бухгалтерських розрахунків. Поступово застосування комп'ютерів охопило різні сфери економіки.

Постановка завдання. Аналіз літературних джерел показав, що питанням комп'ютерного аудиту приділено ще недостатньо уваги. У зв'язку з цим у межах цієї статті з'ясуємо сутність комп'ютерного аудиту, визначимо його місце і роль як окремого напрямку вдосконалення методики аудиторських перевірок.

Проблемам впровадження комп'ютерного аудиту діяльності підприємств присвячені роботи вітчизняних дослідників та економістів. Авторами наукових праць з указаної проблематики є М.Білуха, А.Кузьмінський, В.Рудницький та інші. Запровадження комп'ютерної техніки і технології вплинуло і на ефективність аудиту, особливо внутрішніх перевірок. З'явилася можливість точного розрахунку ліквідності підприємств, довгострокової платоспроможності, оцінки рентабельності активів, капіталу і фондовіддачі. Причому облікові системи, які використовують комп'ютери, сприяють здійсненню аудиторських перевірок із використанням комп'ютерної мережі клієнта. Цей прийом відомий як методика аудиту з використанням комп'ютерів (Computer – Assisted Audit Techniques – СААТз).

Існують дві основні складові СААТз, які використовує внутрішній аудитор:

- програмне забезпечення аудиту: комп'ютерні програми, що використовуються для перевірки змісту файлів клієнта;
- контрольні дані, що використовуються аудитором для комп'ютерної обробки з метою перевірки функціонування комп'ютерних програм клієнта.

Аудитор повинен або оволодіти технічними знаннями і навичками роботи на комп'ютері, або одержати практичну допомогу від експертів, необхідну для того, щоб зробити компетентні висновки.

Можна використати аналітичну перевірку як сферу застосування аудиторського програмного забезпечення, коли записи клієнта збираються у файлах комп'ютера.

Аудитор може використати також програмований метод контролю, який свідчить про повноту, правильність і законність записів у облікових регістрах. Загальний контроль

відрізняється від прикладного тим, що належить до середовища, в якому система розробляється, підтримується і функціонує, тобто має найбільш широке застосування.

Результати. Під терміном аналітична перевірка слід розуміти набір таких процедур:

- аналіз співвідношень різних фінансових даних (наприклад, виторгу і затрат або заробітної плати і чисельності персоналу);
- порівняння фактичних даних із прогнозними, з аналогічними показниками минулих періодів, із показниками аналогічних підприємств, із середньогалузевими даними.

Причому процедури можуть варіюватися від простих зіставлень до широких комп'ютерних програм, які реалізують найновіші статистичні розробки (наприклад, множинний регресивний аналіз).

Багато вчених-економістів вважають, що аудитор може активно використовувати комп'ютер для здійснення низки аналітичних, розрахункових та інших аудиторських процедур. Особливо важливо використати комп'ютер на дослідній стадії аудиторського процесу, коли збирається максимум доказів.

Поділяємо думку професора В.С.Рудницького в тому, що “дуже важливо ряд аналітичних процедур здійснювати на початковій стадії аудиту, оскільки це допомагає впровадити дедуктивний метод оцінювання показників Головної книги і фінансової звітності, правильно спланувати різні аспекти майбутньої роботи, виявити факти ризику тощо” [4].

Комп'ютерну техніку аудитор використовує, коли облік ведуть за допомогою спеціальних програм, а інформацію зберігають у файлах даних.

Починаючи з 80-х років ХХ ст., вітчизняні аудитори широко використовують комп'ютерну техніку і спеціальні програмні засоби для виконання аналітичних процедур. Мета і галузь діяльності аудитора не змінюються, коли йдеться про перевірку середовища електронної обробки даних (ЕОД).

Однак прикладна програма може поставити аудитора перед необхідністю використання комп'ютера як засобу контролю. Ці різноманітні варіанти використання комп'ютера відомі як Метод аудиту при сприянні комп'ютера (МАСК). Метою цього нормативу є забезпечення використання керівництвом МАСК. Ці методи можна використовувати із залученням усіх відомих типів конфігурацій комп'ютерів. Причому необхідність використання МАСК виникає тоді, коли відсутні вхідні документи і немає можливості повністю простежити хід операцій, а також у випадку, коли ефективність аудиту можна покращити за допомогою використання спеціальної комп'ютерної аудиторської програми.

Використання комп'ютерів в аудиті передбачає два методи:

- програмне забезпечення контролю;
- дані тесту.

Програмне забезпечення контролю (ПЗК) складається з комп'ютерних програм, що використовуються аудитором як частина процедур перевірки, які обробляють дані контрольних тестів системи обліку підприємства. Під час планування аудиту слід з'ясувати можливість комбінування ручного аналізу даних з обробкою на ПЗК.

Перевірку методом тестування даних використовують під час проведення процедур контролю, отриману вибірку даних вводять у комп'ютерну систему клієнта і порівнюють її з результатами:

- даних тесту, які використовуються для перевірки специфічних засобів управління в комп'ютерних програмах щодо типу пароля і доступу до даних;
- на шляху операцій тесту використовується “фіктивний” модуль (наприклад, відділ або службова особа), дії цього модуля визначені, результати порівнюються з проходженням даних через аналогічний модуль програми клієнта. Коли контрольні дані обробляються разом з реальними даними клієнта,

аудитор повинен бути впевненим, що після завершення тестування всі контрольні записи будуть вилучені з реального розрахунку клієнта.

Коли аудитор розпочинає аудит у середовищі ЕОД, він повинен мати необхідні навички і досвід роботи з технікою або залучити спеціаліста.

Аудитору слід проаналізувати відповідність МАСК засобам обслуговування комп'ютера і автоматизованим системам бухгалтерського обліку та картотекам. Ефективність аналітичних процедур може бути поліпшена при використанні МАСК із погляду отримання й оцінювання контрольного доказу.

Деякі комп'ютерні файли зберігаються протягом короткого часу і не можуть бути доступні за необхідності. Тому аудитор повинен вжити заходів для збереження в пам'яті комп'ютера даних, які йому знадобляться в майбутньому. У табл.1 нами наведено Програму аудиту дебіторської заборгованості. Аудитор повинен керувати процесом використання програми МАСК. Під час управління програмою МАСК присутність аудитора бажана, оскільки в разі необхідності він може змінити дані помилкового прикладу, виправити неправильний вхідний файл.

Таблиця 1

Програма аудиту дебіторської заборгованості

	Аудиторські процедури
Якісний аспект	Якісні аспекти: 1) наявність, 2) повнота, 3) оцінка, 4) права і зобов'язання, 5)наведення і розкриття. Цілі аудиту: 1) ДЗ є заборгованістю, якою володіє підприємство на дату складання звітності; 2) залишки на рахунках ДЗ включають усі суми заборгованостей, що винні компанії; 3)залишки ДЗ за реалізовану продукцію, роботи, послуги оцінені за чистою вартістю реалізації та проведена переоцінка заборгованості в іноземній валюті відповідно до курсу НБУ на дату складання звітності; 4) адекватно розкриті й точно представлені права і зобов'язання по переданій, дисконтованій та уступленій заборгованості; 5) правильно оцінена і розкрита ДЗ пов'язаних осіб.
	Оцінка системи внутрішнього контролю. 1. Процедури контролю повноти даних: перевірка черговості нумерації господарських операцій, первинних документів та реєстрів; перевірка обробки всіх даних методом “перевірочних сум”; узгодження даних з різних джерел. 2. Процедури контролю точності: перевірка того, що дані відносно сум та дат у документах або операціях наведені правильно; перевірка того, що операції в бухгалтерському обліку відображені повністю, на відповідному рахунку та своєчасно. 3. Процедури контролю за дотриманням законності господарських операцій. 4. Процедури контролю за збереженням активів.
1. Наявність	Перевірка по суті. 1. Отримання підтвердження від покупців та інших дебіторів про наявність у них кредиторської заборгованості перед клієнтами. Звірку з клієнтами рекомендується проводити так: за усіма заборгованостями, що містять значні суми; вибірково для всіх інших заборгованостей. 2. Провести документальне підтвердження сум заборгованостей шляхом перевірки рахунків-фактур, актів приймання-передачі ПММ та виписок банку.

2. Повнота	1. Провести звірку даних реєстру(книги) реалізації, акта прийому-передачі ПММ аналітичних рахунків та виписок банку. 2. Провести аналітичні процедури. Розрахувати наступні показники: оборотність дебіторської заборгованості; питому вагу ДЗ у структурі балансу; обсяг реалізації на одиницю активів; коефіцієнт валової виручки.
3. Оцінка	1. Перевірити правильність розрахунку резерву сумнівних боргів.
4. Права і зобов'язання	1. Перевірити, чи наявні договори на кожну реалізацію.
5. Наведення і розкриття	1. Провести аналіз рахунків дебіторської заборгованості з метою класифікації її на: заборгованість, що виникла від реалізації товарів, робіт, послуг; заборгованість за розрахунками з бюджетом; заборгованість, що виникла від реалізації основних засобів та виробничих запасів; іншу поточну дебіторську заборгованість; короткострокову та довгострокову.

Стандарти робочих документів і процедур для МАСК мають відповідати документам і процедурам аудиторської перевірки в цілому. Технічну документацію МАСК необхідно тримати окремо від інших робочих документів аудитора.

При невеликих обсягах даних ефективнішими можуть бути методи обробки без використання комп'ютера.

Стан взаєморозрахунків із дебіторами (на певну дату) у розрізі терміну виникнення заборгованості відображається у “Звіті з дебіторської заборгованості за термінами виникнення”. Бухгалтер вибирає:

- дату, на яку аналізуються взаєморозрахунки;
- фірму, клієнта;
- менеджера (за яким необхідно відібрати документи);
- напрям господарської діяльності, за яким відбуватиметься відбір операцій;
- рахунок, валюту звіту.

Звіт “Закриття дебіторської заборгованості за термінами сплати” призначений для аналізу взаєморозрахунків із дебітором у розрізі документів виникнення та закриття дебіторської заборгованості.

Результатом формування звіту є аналіз документів у розрізі документів сплати, які закривають дебіторську заборгованість покупців.

Для перевірки дебіторської заборгованості застосовується методика, яка охоплює:

- вивчення основних нормативних документів;
- опис альтернативної облікової політики з питань, вибір яких наданий економічному суб'єкту за нормативними документами;
- перелік первинних документів;
- реєстри синтетичного та аналітичного обліку та звітності;
- довідник аудитора для складання програми перевірки;
- методи збирання аудиторських доказів, що застосовуються при перевірці;
- опис контрольних процедур.

При роботі зі спеціальним аудиторським програмним продуктом поетапно виконуються такі процедури:

- на першому етапі аудитор визначає завдання, які необхідно вирішити при перевірці за допомогою спеціального програмного забезпечення;
- на другому етапі складається план виконання поставлених завдань і оцінка реального застосування аудиторських програмних засобів. З цією метою здійснюється аналіз форми і методу бухгалтерського обліку, що ведеться на підпри-

ємстві, та оцінюється можливість застосування ідеального аудиторського програмного забезпечення. При цьому встановлюється обсяг облікової інформації, роботи аудитора, кількість часу, необхідного для проведення аудиторської перевірки. На даному етапі визначається необхідна потужність обчислювальної техніки і встановлюється графік виконання аудиторських робіт із зазначенням обсягів виконуваних робіт, термінів виконання, конкретних виконавців і форми завершення;

- на третьому етапі здійснюється налаштування стандартних програмних засобів, розробка нових засобів, необхідної для даної аудиторської перевірки. Існуючі програмні засоби адаптуються для фактичних облікових даних;
- на четвертому етапі здійснюється перевірка на машинних носіях даних з метою підтвердження їх незмінності, оцінюється стан підприємства, що перевіряється, проводиться тестування та опрацювання у відповідності до запланованого графіка, проводиться аналіз оптимальної інформації, її оцінка за допомогою бази знань і формується комп'ютерний висновок за перевіреними позиціями;

Висновки. Таким чином, аудитор має можливість проводити перевірку як за окремими завданнями, так і за комплексом завдань в цілому. За необхідності аудитор у режимі запиту перевіряє визначені показники або дані з метою їх поглибленого дослідження. Запит здійснюється за допомогою інформаційної мови показників обліку, контролю й аудиту. В режимі запиту здійснюється також перевірка стану облікового процесу, одержання довідки для формування діагнозу і прогнозування шляхів досягнення цілей підприємства для поліпшення його роботи. При цьому проводиться формування таких основних показників і даних:

- повнота і своєчасність формування і відображення в регістрах бухгалтерської звітної інформації;
- повнота і своєчасність формування показників, відображених у звітності;
- правильність розрахунків результатів господарської діяльності підприємства і повнота їх відображення;
- правильність розрахунку і відображення у звітності обов'язкових платежів і податків;
- правильність і повнота формування фондів і резервів;
- правильність формування сальдо на початок і кінець періоду, що перевіряється, за окремими показниками і даними, відображеними в інформаційній аудиторській базі даних.

1. Дефлиз Ф.Л., Хирш М.Б. Аудит Монтгомери: Пер. с англ. / Под ред. Я.В.Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
2. Бутинець Ф.Ф., Ивахненко С.В. Інформаційні системи обліку. – Житомир: ЖІТІ, 1997. – 304 с.
3. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. – 402 с.
4. Рудницький В.С. Внутрішній аудит. – Тернопіль, 2000. – 190 с.
5. Бутинець Ф.Ф., Усач Б.Ф. Аудит і ревізія підприємницької діяльності. – Житомир: Рута, 2001. – 240 с.
6. Романов А.Н., Одинцов Б.Е. Автоматизация аудита. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 308 с.